

LĪDZSVARS STARP ATKLĀTUMU UN INTERESĒM IZSKATĪT LIETU SLĒGTĀ TIESAS SĒDĒ KRIMINĀLPROCESA LIKUMĀ UN TĀ PIEMĒROŠANĀ PRAKSĒ

BALANCE BETWEEN OPENNESS AND INTERESTS TO HOLD A HEARING *IN CAMERA* IN THE CRIMINAL PROCEDURE LAW AND ITS APPLICATION IN PRACTICE

Ērika Gribonika, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
doktora studiju programmas “Tiesību zinātne” studente

Summary

The article is designed as a doctrinal, descriptive study that examines the principle of openness in criminal proceedings. It is structured in two parts; the first part identifies the content and significance of openness as a constitutional value in a democratic state governed by the rule of law, whereas the second part of the article describes the restrictions of the principle of openness set by the legislator in the Criminal Procedure Law, as well as outlines the content of the interests for the protection of which these restrictions have been created. Finally, the mechanisms established by law for maintaining the created balance are considered.

Atslēgvārdi: atklātums, krimināllietas iztiesāšana, tiesības uz taisnīgu tiesu, pamatprincipi, slēgta tiesas sēde.

Keywords: openness, trial of criminal case, right to fair trial, basic principles, *in camera* hearings.

Ievads

Atklātums (publiskums) ir viens no tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem¹ un tādējādi iegulst Latvijas Republikas Satversmes² 92. panta pirmajā teikumā. Atklātums kā iztiesāšanas pamatprincips iekļauts arī vispārējo tiesu varas darbības ietvaru nosakošā likuma “Par tiesu varu”³ 19. pantā, kā arī speciālajā

¹ Briede J., Viškere I., Litvins G., Bitāns A., Danovskis E. Komentārs Satversmes 92. pantam. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Zin. vad. prof. R. Balodis. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 138. lpp.

² Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [01.03.2021. red.].

³ Likums “Par tiesu varu”: LV likums. Pieņemts 15.12.1992. [01.03.2021. red.].

likumā – Kriminālprocesa likuma⁴ (turpmāk arī – KPL) 450. pantā. Tomēr prasība izskatīt lietu atklāti nav absolūta – no atklātuma principa tvēruma nošķirama nevēlamā (kaitīgā) publicitāte.⁵

Raksta mērķis, veidojot to kā doktrinālu, deskriptīvu pētījumu, ir apzināt atklātas krimināllietas iztiesāšanas nozīmi un šī principa pašreizējās robežas Kriminālprocesa likumā, kuras iezīmē likumdevēja noteiktie izņēmumi. Darba gaitā, izmantojot tiesību normu iztulkošanas metodes, no vienas puses, apskatīts atklātuma principa saturs, jēga un mērķi, kuriem tas kalpo, savukārt, no otras puses, apzinātas ar atklātuma principu konkurējošās intereses, likumdevēja rastie šo koliziju risinājumi.

1. Atklātuma princips Kriminālprocesa likumā

Apgaismības laika filozofu apjūsmoti un revolucionārās Francijas likumdevēja atzīti atklātuma un mutiskuma principi, kuri raksturo anglosakšu sacikstes principā balstīto kriminālprocesu, ienāca kontinentālajā Eiropā.⁶ Apvienojot sacikstes un inkvizitīvā principa elementus kriminālprocesā, 1808. gada Francijas Kriminālprocesaālajā kodeksā (*Code d'instruction criminelle* – franču val.) līdz ar zvērināto tiesu iekļauti arī atklātums, tiešums un mutiskums kā krimināllietas iztiesāšanas stadijas pamatprincipi.⁷

Krievijas impērijas tiesu reformas laikā izstrādātajā Kriminālprocesa nolikumā⁸ (*Устав уголовного судопроизводства* – krievu val.), ietekmējoties no Francijā jaunradītajiem tiesību modeļiem,⁹ tika ieviesti demokrātiski tiesas procesa principi,¹⁰ tostarp pamatnoteikums, ka krimināllietu tiesā izskata atklāti, kā arī prasība nolēmumus paziņot publiski. Minētās tiesību normas 1889. gadā, ieviešot Kriminālprocesa nolikumu,¹¹ pārņēma visā Latvijas teritorijā, un šāds regulējums saglabājās arī Latvijas brīvvalstī.¹²

Turklāt, neraugoties uz to, ka okupācijas rezultātā notika pāreja uz sociālistisko tiesību loku, kurā neatzina nerakstītus tiesību avotus,¹³ atklātums no kriminālprocesa regulējošajiem tiesību aktiem nepazuda un principa kodolu turpināja veidot

⁴ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [01.03.2021. red.].

⁵ Frederick W., Goundry I. When Can the Courtroom Be Closed in Criminal Proceedings. *Law Forum*, 1990, 21(1), p. 17.

⁶ Kostoris R. E. European Law and Criminal Justice. In: *Handbook of European Procedure*. E. R. Kostoris (ed.). Cham: Springer, 2018, p. 7.

⁷ Liholaja V., Bērziņa B., Mekons K., Rupeiks J., Zalužinska L. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pilāru, ieviešanas metožu labākā prakse. Rīga, 2009, 21. lpp. Pieejams: <http://petijumi.mk.gov.lv/node/2042> [aplūkots 20.11.2020.].

⁸ Устав уголовного судопроизводства [Krievijas impērijas Kriminālprocesa nolikums]. Pieejams: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/> [aplūkots 18.11.2020.].

⁹ Osipova S., Lazdiņš J. Latvijas tiesību sistēmas ģenēzes un evolūcijas aspekti Eiropas tiesību kontekstā. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās, 323. lpp. Grām.: 2007. gada starptautiskās zinātniskās konferences “Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās” rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.

¹⁰ Valters P. Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos. Rīga: Divergens, 2001, 281. lpp.

¹¹ Kalniņš V., Apsītis R. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture. 2. sēj. Rīga: Zvaigzne, 1980, 75. lpp.

¹² Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Zin. red. prof. D. A. Lēbers. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 340.–341. lpp.

¹³ Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: Daigas Rezevskas izdevums, 2015, 12. lpp.

tiesas sēdes atklāta izskatīšana un publiska tiesas sprieduma pasludināšana.¹⁴ Minētā izpratne tika saglabāta arī pārejas periodā no sociālistisko tiesību loka atpakaļ uz kontinentālās Eiropas tiesību loku¹⁵ un plūstoši turpinājās jaunpieņemtā KPL 450. pantā.

Līdzīgs principa skaidrojums sniegts Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksē, norādot, ka to veido publiska tiesas sēdes norise un publiska sprieduma pasludināšana.¹⁶ Tomēr šobrīd tiesību literatūrā tiek piedāvāts atklātuma principu skatīt plašāk, to papildinot ar informācijas atklātības principam piederošajiem institucionāli organizatoriskajiem aspektiem. Proti, tās ir prasības pēc tiesas administrācijas atklātuma (tiesnešu apstiprināšanas kārtība, tiesas budžets, tiesnešu ienākumi utt.) un informācijas par tiesu darbību (statistika, lietu sadale starp tiesnešiem, lietu norises laiki utt.),¹⁷ bez kuru ievērošanas var tikt apdraudēta šaurākās principa izpratnes mērķu sasniegšana.

Sākotnēji minētie atklātuma principa aspekti tika saistīti ar vienu ekskluzīvu mērķi – ar personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu, bet, idejām attīstoties, tam tika piepulcināta nepieciešamība nodrošināt sabiedrības piekļuvi informācijai.¹⁸ Ņemot vērā tiesu varas nozīmi demokrātiskā sabiedrībā un tai uzticētās funkcijas, sabiedrībai jānodrošina tiesības brīvi iegūt informāciju par tiesu varas darbību.¹⁹ Atklātuma princips ir rīks šo tiesību īstenošanai. Tomēr atklātuma princips aizsargā arī citas demokrātiskas tiesiskas valsts vērtības.²⁰

Viens no būtiskākajiem mērķiem, kuriem tas kalpo, ir tiesu sistēmas pašlēģitimitācija. Tā kā sabiedrībai nav iespējas novērtēt tiesas darbu vēlēšanu procesā, atklāta lietu izskatīšana ļauj īstenot tās kontroli pār tiesnešiem.²¹ Džeremijs Bentams (*Jeremy Bentham*) norādīja, ka taisnīgums balstās uz sabiedrības uztveri, jo tiesu varas lēģitimitāte izriet no sabiedrības kolektīvās pārliecības par tiesu sistēmas spēju kalpot kā objektīvam un neatkarīgam tiesību strīdu risinātājam. Līdz ar to atklātuma princips ir fundamentāls elements tiesu sistēmas pretenzijās uz lēģitimitāti. Atklāta iztiesāšana tiesu padara par cienīgu pastāvēt kā demokrātiskai institūcijai, neskatoties uz tiesnešu izslēgšanu no vēlēšanu procesa.²²

Turklāt, sabiedrībai kontrolējot tiesas darbu kopumā, tiek nodrošināts, ka katras lietas izskatīšanā atsevišķi nenotiek valsts varas ļaunprātīga izmantošana²³ un tiek ievērots patvaļas aizlieguma princips. Publiskums liedz izrādīt labvēlīgāku attieksmi pret atsevišķiem apsūdzētajiem vai apsūdzēto grupām,²⁴ nodrošina, ka

¹⁴ Савицкий В. М., Ларин А. М. Уголовный процесс: Словарь – справочник. Москва: Юридическая фирма «Контракт», 1999, с. 34.

¹⁵ Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: RaKa, 1998, 90.–91. lpp.

¹⁶ ECT 25.07.2000. spriedums lietā Tierce un citi pret Sanmarino (iesnieguma Nr. 24954/94, 24971/94, 24972/94), para. 93.

¹⁷ Bodnár E. Transparency and Openness of Courts in the 21st Century. An Issue Worth Researching on. *Iuris Dictio*, 2016, 18, pp. 155–156.

¹⁸ Frederick, W., Goundry, I. 1990, p. 18.

¹⁹ Satversmes tiesas 12.11.2015. spriedums lietā Nr. 2015-06-01, 11.1. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2015, Nr. 223.

²⁰ Cunliffe E. Open justice: concepts and judicial approaches. *Federal Law Review*, 2012, 40, p. 387.

²¹ Hall-Coates S. Following digital media into the courtroom: publicity and the open court principle in the information age. *Dalhousie Journal of Legal Studies*, 2005, 24, pp. 105–106.

²² Hall-Coates S. 2005, pp. 105–106.

²³ Hager T. Publicity as one of the safeguards of fair trial in criminal procedure. *Curentul Juridic*, 2015, 60, p. 202.

²⁴ Michael Fenner G., Koley J. L. The Rights of the Press and the Closed Court Criminal Proceeding. *Nebraska Law Review*, 1978, 57 (2), p. 478.

tiesas procesā tiek ievērots vienlīdzības princips, nenotiek personu diskriminācija vai goda un cieņas aizskaršana. Tādējādi atklāta lietu izskatīšana nodrošina arī ikvienas kriminālprocesā iesaistītās personas tiesību un interešu ievērošanu no kriminālprocesu veicošo amatpersonu puses.²⁵

Tiesības informāciju iegūt un izplatīt attiecas uz informāciju ne vien par tiesvedības gaitu un tiesas darbu kopumā, bet arī par tiesību normām (to piemērošanu). Līdz ar to aizsargātas tiek arī personas tiesības zināt savas tiesības un pienākumus,²⁶ veicinot spēju indivīdiem pašiem sevi vadīt pa tiesību sistēmas takām, tostarp zinot, kā tiesību strīda gadījumā tiesa varētu risināt attiecīgo jautājumu. Vienlaikus, izmantojot šīs zināšanas, sabiedrība var brīvi vērtēt tiesību normu efektivitāti un lēģitimitāti, kurām tā ir pakļauta.²⁷ Tas savukārt nozīmē, ka iespēja sekot līdz tiesas procesa norisei paver izdevību gūt arī jaunus zināšanas par iestāžu un amatpersonu darbu, funkcijām²⁸ un veicināt ieguldījumu jaunu juridisko ideju kultivēšanā.

Papildus tam atklātuma principam ir arī preventīvs raksturs. Tas darbojas kā mehānisms, kas veicina tiesību un morāles normu savīšanos sabiedrībā,²⁹ to pārkāpšanas rezultātā persona izpelnās ne vien atbildību likuma priekšā, bet arī sabiedrības nosodījumu.

Līdz ar to, nenoliedzami, primāri atklātuma principa mērķis ir garantēt efektīvu jurisdikcijas un procesa dalībnieku likumisko interešu nodrošināšanu, sniegt iespēju pārliecināties par tiesas spriešanas tiesīgumu un pamatotību, stiprinot tiesu autoritāti,³⁰ veicināt sabiedrības uzticību tiesām.³¹ Tomēr pat ar minēto ir par maz, lai pilnīgi raksturotu atklātuma principa jēgu un mērķi. Atklātums darbojas kā atslēga uz virkni demokrātiskas tiesiskas valsts vērtību īstenošanu, kuras jāņem vērā, lemjot par šī principa ierobežojumiem.

2. Atklātuma principa un interešu izskatīt lietu slēgtā tiesas sēdē mijiedarbība

Dž. Bentams, būdams dedzīgs atklātuma principa aizstāvis un uzsverot, ka atklātums ir taisnīguma dvēsele,³² tik un tā atzina nepieciešamību ievērot atsevišķus izņēmumus.³³ Arī šobrīd saglabājušās augstas prasības pēc publiskuma,³⁴ krimināllietas izskatīšanai slēgtā tiesas sēdē pastāvo kā izņēmumam no vispārējās kārtības.³⁵ Tas ir, jābūt konkrētiem iemesliem, kuru dēļ var ierobežot vai pilnībā liegt sabiedrības klātbūtni iztiesāšanā. Šādus iemeslus tiek piedāvāts iedalīt divās grupās, pirmajai grupai aptverot gadījumus, kad atklātums var tikt ierobežots,

²⁵ Cunliffe E. 2012, pp. 388–389.

²⁶ Satversmes tiesas 12.11.2015. spriedums lietā Nr. 2015-06-01, 7.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2015, Nr. 223.

²⁷ Hall-Coates S. 2005, p. 108.

²⁸ Puddister K., Small T. A. 2019, p. 206.

²⁹ Cunliffe E. 2012, pp. 388–389.

³⁰ Meikališa Ā. 1998, 90.–91. lpp.

³¹ Sk., piem., ECT 22.02.1984. spriedumu lietā *Sutter pret Šveici* (iesnieguma Nr. 8209/78), para. 26.

³² Bentham J. *The Works of Jeremy Bentham*, Vol. 4. Edinburgh: William Tait, 1843, p. 316.

³³ *Ibid.*, p. 317; Bentham J. *Rationale of Judicial Evidence: Specially Applied to English Practice*, Vol. 1. London: Hunt and Clarke, 1827, p. 541.

³⁴ ECT 16.01.2020. spriedums lietā *Yam pret Lielbritāniju* (iesnieguma Nr. 31295/11), para. 52.

³⁵ Kaija S. Komentārs Kriminālprocesa likuma 309. pantam. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zin. red. prof. K. Strada-Rozenberga. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 829. lpp.

lai nodrošinātu kārtību tiesas sēdes laikā, netraucēti pārbaudītu pierādījumus vai ierobežotu nepilngadīgu personu klātbūtni. Savukārt otrajai grupai apvienojot gadījumus, kad izskatāmās lietas priekšmets, ētiskie apsvērumi, intereses aizsargāt noteiktu informāciju vai to personu tiesības, kuras piedalās tiesas sēdē, rada nepieciešamību liegt sabiedrībai dalību tiesas sēdē.³⁶

Abas grupas raksturo atšķirīgs apjoms, kādā ierobežojams atklātums, lai efektīvi aizsargātu intereses, ar kurām tas nonāk konfliktā. Tādējādi iedalījums spilgti ataino prasību izvēlēties vismazāk atklātuma principu ierobežojošos līdzekļus.³⁷ Minētais ievērots arī Kriminālprocesa likumā, izdalot situācijas, kad var liegt atsevišķām personām dalību lietas iztiesāšanā, tādējādi izvairoties no tiesas sēdes pasludināšanas par slēgtu.

Taisnīgumu vislabāk var rast tur, kur valda miers,³⁸ turpretī pārmērīga drūzmēšanās, haotiska vai citādi neatbilstoša uzvedība tiesas sēžu zālē var padarīt neiespējamu korektu procesa norisi.³⁹ Līdz ar to, izpildot pienākumu uzturēt kārtību tiesas sēžu zālē, saskaņā ar KPL 290. panta pirmās daļas 3. punktu un 296. pantu, tiesa var izraidīt personu, kuras uzvedība vai izskats ir neatbilstoši dalībai tiesas sēdē.⁴⁰

Tāpat arī liecinieku atbilstoši KPL 495. pantam līdz tā nopratināšanai izraida no tiesas sēžu zāles, nodrošinot objektīvu pierādījumu pārbaudi tiesā. Personas, kuras ir jaunākas par 14 gadiem, kā klausītāji krimināllietas iztiesāšanu apmeklēt nedrīkst (KPL 472. panta trešā daļa). Mazgadīgajiem ne vienmēr ir tāds garīgās attīstības līmenis, lai varētu nodrošināt, ka tiks ievērota noteiktā kārtība, kā arī šāda līdzdalība var kaitēt to personības attīstībai.⁴¹ Ari infrastruktūra var būt šķērslis atsevišķu personu dalībai krimināllietas iztiesāšanā – tiesas sēžu zālē klātesošo personu skaitu nosaka tiesa atbilstoši zālē esošo vietu skaitam (KPL 472. panta pirmā daļa).

Gadījumi, kuros imperatīvi vai pamatojoties uz motivētu tiesas lēmumu lieta izskatāma slēgtā tiesas sēdē, pamatā norādīti KPL 450. panta otrajā un trešajā daļā. Tiesas sēdei jābūt slēgtai, ja tiek izskatīta krimināllieta par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību, par nepilngadīgā vai pret nepilngadīgo izdarītu noziedzīgu nodarījumu, kā arī lai aizsargātu valsts vai adopcijas noslēpumu. Šajos gadījumos likumdevējs tiesai nav piešķīris rīcības brīvību, norādot, ka attiecīgās intereses vienmēr prevalēs pār interesēm krimināllietu iztiesāt atklāti.

Grozījumi,⁴² ar kuriem noteica, ka ikviena krimināllieta par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību izskatāma slēgtā tiesas sēdē, veikti ar atsauci uz starptautiskajām saistībām – direktīvu⁴³ ieviešanu. Lai arī

³⁶ Hager T. 2015, p. 206.

³⁷ Michael Fenner G., Koley J. L. 1978, p. 493.

³⁸ Muller G. O. Problems Posed by Publicity to Crime and Criminal Proceedings. University of Pennsylvania Law Review, 1961, 110 (1), p. 13.

³⁹ Nettheim G. Open justice versus justice. The Adelaide Law Review, 1985, 9 (4), pp. 487–488.

⁴⁰ Hager T. 2015, p. 206.

⁴¹ Ibid.

⁴² Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts 29.05.2014. [02.02.2021. red.]; Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts 18.02.2016. [02.02.2021. red.].

⁴³ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu. Pieņemta 13.12.2011. [28.02.2021. red.]; Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumus cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus. Pieņemta 25.10.2012. [28.02.2021. red.].

sākotnēji slēgtā tiesas sēdē lieta bija izskatāma, ja tajā iesaistīts nepilngadīgais,⁴⁴ vēlāk tika atzīta nepieciešamība aizsargāt ikvienu šādos nodarījumos cietušo.⁴⁵ Šajos gadījumos, tāpat kā aizsargājot adopcijas noslēpumu, likumdevējs secinājis, ka cietušo un viņu ģimenes locekļu privātās dzīves aizsardzības intereses ir prioritāras, kas izteikti saistīts ar ētiskiem apsvērumiem.⁴⁶ Papildus tam jāņem vērā, ka noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību pieder pie tiem noziegumiem, par kuriem cietušās personas, visticamāk, neziņos, ja kriminālprocess notiks atklāti.⁴⁷ Tādējādi arī valsts intereses noziedzīgus nodarījumus atklāt pretstatāmas publiskai lietas izskatīšanai.

Arī noteikums krimināllietu, kurā iesaistīta nepilngadīga persona, vienmēr izskatīt slēgtā tiesas sēdē ietverts,⁴⁸ pamatojoties uz direktīvā⁴⁹ noteikto prasību šādām sēdēm parasti būt slēgtām.⁵⁰ Privātamam ir būtiska nozīme bērna attīstībā. Tas ir neatkarības un pašidentificēšanās veidotājs, kam, tiekot apdraudētam, radītais stress var nopietni iedragāt bērna pašcieņu.⁵¹ Likumdevējs uzsvēris, ka mērķis ievērot bērna intereses, nodrošinot, ka notiek bērna reintegrācija, nepieļaujot tā pilnīgas līdzdalības sabiedrībā aizkavēšanu, ko var izraisīt negatīva publicitāte,⁵² prevalē pār atklātuma principu. Turklāt pat tad, ja tiktu izdarīta izvēle nodalīt gadījumus, kuros lieta izskatāma atklāti, ANO Bērnu tiesību komiteja norādījusi, ka tie var būt tikai izņēmumi, kuri skaidri nosakāmi likumā.⁵³

Valsts noslēpuma aizsardzība kā leģitīms mērķis atklātuma ierobežošanai ticis atzīts gan Dž. Bentama darbos⁵⁴, gan šobrīd.⁵⁵ Tomēr ECT skaidrojusi, ka valsts noslēpuma klātbūtne lietas materiālos pati par sevi nenozīmē, ka lieta būtu izskatāma slēgtā tiesas sēdē, izvairoties no atklātības un valsts drošības interešu līdzsvarošanas. Valstij var būt svarīgi sargāt savus noslēpumus, tomēr būtiski lielāka nozīme esot taisnīgas tiesas garantijām, tostarp vienai no

⁴⁴ Likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" (Nr. 745/Lp11) anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/6B7550A49853D5C8C2257BB10020D978?OpenDocument> [aplūkota 02.02.2021.].

⁴⁵ Likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" (Nr. 276/Lp12) anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/A2A8DD03D30A2D10C2257E580025A39E?OpenDocument> [aplūkota 02.02.2021.].

⁴⁶ Hager T. 2015, p. 207.

⁴⁷ Nettheim G. 1985, p. 494.

⁴⁸ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts 27.09.2018. [02.02.2021. red.].

⁴⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/800 par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā. Pieņemta 11.05.2016. [28.02.2021. red.].

⁵⁰ Likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" (Nr. 1118/Lp12) anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/E6029B526E16BE95C225821F0036067B?OpenDocument> [aplūkota 02.02.2021.].

⁵¹ Siddiky L. R. Keep the Court Room Doors Closed So the Doors of Opportunity Can Remain Open: An Argument for Maintaining Privacy in the Juvenile Justice System. *Howard Law Journal*, 2011, 55 (1), p. 223.

⁵² Likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" (Nr. 1118/Lp12) anotācija. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/E6029B526E16BE95C225821F0036067B?OpenDocument> [aplūkota 02.02.2021.]. Citēts no: Vai kāds mani dzird? Bērnu līdzdalība nepilngadīgo justīcijā: rokasgrāmata, kā padarīt Eiropas jaunlās justīcijas sistēmas bērniem draudzīgas. IJJO, 2016.

⁵³ The United Nations Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 10 on Children's Rights in Juvenile Justice, 2007, p. 19. Pieejams: <https://www.refworld.org/docid/4670fca12.html> [aplūkots 08.03.2021.].

⁵⁴ Bentham J. 1827, p. 541.

⁵⁵ Hager T. 2015, p. 207.

neaižstājamākajām – atklājumam.⁵⁶ Neraugoties uz minēto, likumdevējs noteicis, ka sēdei allaž jābūt slēgtai.

Papildus tam arī citos Kriminālprocesa likuma pantos ietverti atsevišķi gadījumi, kad lieta vai kāds jautājums jāizskata slēgtā tiesas sēdē.⁵⁷ Nepakavējoties pie tiem sīkāk, jāņem vērā, ka arī šie gadījumi ietekmē kopējo līdzsvaru starp atklātumu un tā izņēmumiem.

Saskaņā ar KPL 450. panta trešo daļu, pamatojoties uz motivētu tiesas lēmumu, slēgtā tiesas sēdē var izskatīt lietu, lai neizpaustu iesaistīto personu dzīves intīmos apstākļus, aizsargātu profesionālo noslēpumu vai komercnoslēpumu, kā arī nodrošinātu kriminālprocesā iesaistīto personu aizsardzību. Šajos gadījumos tiesai piešķirtās novērtējuma brīvības ietvaros katrā lietā individuāli jāizlemj, kāds process ir taisnīgs.⁵⁸

Atklātums pieder pie tiesībām uz taisnīgu tiesu, kuru ierobežošanas pieļaujamības standarts noteikts ļoti augsts.⁵⁹ ECT secinājusi, ka neatkarīgi no tā, kādas intereses aizsargājamas, veicama stingra nepieciešamības pārbaude. Tiesai izvērsti jāpamato, kādas tieši intereses aizsargājamas un kādēļ attiecīgajā gadījumā šo interešu aizsardzībai liedzama sabiedrības līdzdalība iztiesāšanā, t. i., jāpierāda, ka atklātuma ierobežojums ir samērīgs.⁶⁰ Turklāt, lai varētu norisināties atvērta diskusija, minētie apsvērumi jādara zināmi personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.⁶¹ Tas nozīmē, ka arī pašai lēmuma pieņemšanas procedūrai izvirzāmas noteiktas prasības, kurās tostarp ietverama iespēja lūgt neatkarīgai institūcijai pārskatīt pieņemto lēmumu.⁶² Amerikas Savienotajās Valstīs, uzsverot tiesību uz vārda brīvību nozīmi, tiek aizstāvēta arī nepieciešamība par ieceri lietu izskatīt slēgtā sēdē paziņot ieinteresētajām personām, piemēram, plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem, un uzklaut šo personu iebildumus.⁶³

Kriminālprocesa likumā līdz 2006. gadam⁶⁴ bija noteikts, ka lēmums par izraidīšanu no tiesas sēžu zāles ir pārsūdzams iztiesāšanas laikā, taču šobrīd to var pārsūdzēt tikai kopā ar galīgo nolēmumu (KPL 297. panta trešā daļa). Tāda pati pārsūdzēšanas kārtība atbilstoši KPL 473. panta septītajai daļai paredzēta arī lēmumam noteikt tiesas sēdi par slēgtu.

2019. gadā 34% no tiesas sēdēm pirmās instances tiesās bija slēgtas, savukārt 2020. gadā 42%. Apelācijas instancē slēgto tiesas sēžu skaits ir bijis mazāks – 2019. gadā aptuveni 26%, savukārt 2020. gadā 35%.⁶⁵ Tomēr jāņem vērā, ka KPL 559. pants noteiktos gadījumos paredz iespēju lietu apelācijas instancē iztiesāt rakstveida procesā, kad lietas izskatīšanā sabiedrībai iesaiste tiek liegta. Līdz ar to arī lietas izskatīšana rakstveidā ierobežo atklātuma principu, lai arī tas var neietekmēt galīgā nolēmuma un ierobežotam personu lokam arī lietas materiālu pieejamību (KPL 375. pants un 375.¹ pants). Turklāt Kriminālprocesa likumā netiek skaidrots,

⁵⁶ ECT 04.12.2008. spriedums lietā *Belashev pret Krieviju* (iesnieguma Nr. 28617/03), para. 84.

⁵⁷ Sk. KPL 274. panta ceturto daļu, 276. pantu un 277. panta astoto daļu; KPL 287. panta pirmo daļu; KPL 309. panta pirmo daļu; KPL 603. panta pirmo daļu; KPL 629. panta trešo daļu; KPL 642. pantu.

⁵⁸ Michael Fenner G., Koley J. L. 1978, p. 451.

⁵⁹ Satversmes tiesas 17.01.2005. spriedums lietā Nr. 2004-10-01, 9.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2005, Nr. 9.

⁶⁰ ECT 16.01.2020. spriedums lietā *Yam pret Lielbritāniju* (iesnieguma Nr. 31295/11), para. 54.

⁶¹ ECT 04.12.2008. spriedums lietā *Belashev pret Krieviju* (iesnieguma Nr. 28617/03), para. 85.

⁶² ECT 16.01.2020. spriedums lietā *Yam pret Lielbritāniju* (iesnieguma Nr. 31295/11), para. 56.

⁶³ Michael Fenner G., Koley J. L. 1978, p. 493.

⁶⁴ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts 19.01.2006. [27.02.2021. red.].

⁶⁵ Informācija par kriminālietu skaitu, kuras izskatītas slēgtā tiesas sēdē. Tiesu administrācija. Nav publicēta.

vai gadījumā, ja šo lietu izskatītu mutvārdos, tā būtu uzskatāma par atklātu vai slēgtu, kas ir būtiski saistībā ar pieeju galīgajam nolēmumam un lietas materiāliem.

Minētais nozīmē, ka, pirmkārt, krimināllietu izskatīšana rakstveidā veido atsevišķu atklātuma principa ierobežojumu grupu, kas pēc ietekmes uz atklātumu ierindojama starp liegumu atsevišķām personām piedalīties lietas iztiesāšanā un lietas izskatīšanu slēgtā sēdē. Otrkārt, pēc būtības tiesas sēžu skaits, kurās atklātuma princips ievērots pilnīgi, ir krietni mazāks. Turklāt tas attiecas arī, piemēram, uz lietas izskatīšanu kasācijas kārtībā (KPL 585. pants), vienošanās procesu (KPL 540.¹ pants un 548.³ pants) un citiem likumā noteiktajiem gadījumiem. Jāpatur gan prātā, ka atšķirības izskatāmajos jautājumos var ietekmēt atklātuma nozīmi un līdz ar to arī apjomu, kādā pieļaujama tā ierobežošana. Tas būtu analizējams atsevišķā pētījumā.

Tomēr gan slēgto tiesas sēžu skaits, gan rakstveidā izskatīto lietu radītie ierobežojumi norāda uz salīdzinoši mazu atklātuma principa dominanci. Tā kā šobrīd netiek nodrošināta arī iespēja veikt ātru un efektīvu kontroli pār pieņemto lēmumu, secināms, ka likumdevējs tiesai ir uzticējis lielu atbildību noteikt pareizu līdzsvaru starp iesaistītajām interesēm katrā individuālajā gadījumā, kā arī aizsargāt atklātuma principu kopumā.

Kopsavilkums

1. Atklātums kriminālprocesā ir atsevišķas stadijas, t. i., krimināllietas iztiesāšanas, princips, kuru saskaņā ar KPL 450. pantā pozitīvizēto principa vadlīniju gramatisko tvērumu raksturo atklāta (publiska) krimināllietas iztiesāšana un vismaz galīgā nolēmuma publiska pieejamība, savukārt principa plašākā izpratnē to papildina institucionāli organizatoriskie aspekti – tiesas administrācijas atklātums un informācija par tiesu darbību.
2. Atklātuma princips ne vien ir tiesību uz taisnīgu tiesu viens no centrālajiem elementiem, bet arī darbojas kā rīks tiesu sistēmas pašlēģitimācijai un nodrošina virkni citu vērtību aizsardzību, kas jāņem vērā, lemjot par atklātuma principa ierobežošanu kriminālprocesā.
3. Kriminālprocesa likumā ietvertas trīs dažādas atklātuma principa ierobežojumu grupas, kuras raksturo atšķirīga atklātuma aspektu sašaurināšanas pakāpe: 1) atsevišķu personu tiesību sekot līdz krimināllietas iztiesāšanai ierobežošana; 2) krimināllietas izskatīšana rakstveida procesā; 3) krimināllietas izskatīšana slēgtā tiesas sēdē.
4. Krimināllietas izskatīšana slēgtā tiesas sēdē ir izņēmums no vispārējās kārtības, kurā ietverts šaurs, skaidri noteiktu gadījumu loks, kad imperatīvi vai pieņemot motivētu tiesas lēmumu sabiedrības līdzdalība krimināllietas iztiesāšanā tiek liegta. Tiesai, pieņemot lēmumu, jāveic stingra nepieciešamības pārbaude, kā arī jāuzklausā personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, viedoklis.
5. Likumdevējs, neparedzot iespējas iesaistītajām personām lūgt kriminālprocesa laikā neatkarīgai institūcijai pārskatīt pieņemto lēmumu, ir uzticējis lielu atbildību tiesai noteikt pareizu līdzsvaru starp kolidējošajām interesēm katrā individuālajā gadījumā, kā arī aizsargāt atklātuma principu kopumā, nepieļaujot pārlietu plašu ierobežojumu izmantošanu.